

**Beszámoló a K 61447 azonosítójú, a "Szőlőművelés és borkereskedelem a 16-19. században"
című OTKA pályázatban vállalt feladatok teljesítéséről.**

Kutatócsoportunk három jelentős magyarországi szőlővidék: a bihari, a hegyaljai és az erdélyi – kiemelten a Kolozsvár környéki terület – forrásainak feltárását, a szőlőművelés és borkereskedelem jellemző sajátosságainak bemutatását tűzte célul.

Bársony István, Papp Klára, Gheorghe Gorun és Orosz István a bihari borvidékek forrásanyagát tárta fel. Áttekintették a megye több évből származó adóösszeírásait (HBML IV. A. 4/b.), amelyek közül az érmelléki járásra vonatkozóan (1719, 1743, 1756) átfogó statisztikai adasort közölt *Papp Klára*, s az 1728. évi adatközlést az extraneus birtoklásra kiválóan hasznosította *Bársony István*. A nagyváradai állami levéltárban is folytattunk levéltári kutatásokat: a Prefectura judetului Bihor (Bihar megye közgyűlése), a Primaria municipiului Oradea (Várad polgármesteri hivatala) valamint a váradai katolikus püspökség irategyüttesében (a gazdasági iratok között), amelyből *Gheorghe Gorun* készített tanulmányt, illetve kiegészítő adatokat nyerhettünk az egyház számára hagyott szőlőföldek megműveléséről, a bihari borvidék termeléséről és a kocsmák hasznosításáról. *Orosz István* a nagyváradai jegyzőkönyveket és a városi iratokat tanulmányozta a polgárok szőlőföldjeire vonatkozóan.

A családi levéltárak (Csáky, Károlyi, Jósika, Haller) forrásanyagait hasznosította *Papp Klára* a nagybirtok bihari, s erdélyi szőlőbirtokainak kialakítására, megszerzésére, működtetésére vonatkozóan, illetve a 18. századi debreceni hagyatéki leltárakat, végrendeleteket, összeírásokat nézte át *Bársony István* (IV. A. 1011/a tanácsulési jkv., IV. A. 1011/t. Népszámlálási iratok, városi számadások 1692-1730, IV. A. 1013/n. 21-25 Szőlőkre vonatkozó elszámolások, IV. A. 1011/v. Vagyonösszeírások, Lakosság összeírás, 1772.), aki a debreceni polgárok bihari szőlőbirtokait vizsgálta.

A hegyaljai és a zempléni borvidékek kutatásában Orosz István és Barta János vállalt komoly szerepet. *Orosz István* a hegyaljai településekre vonatkozó 14–15. századi okleveles és könyvészeti források tekintette át, valamint elvégezte a tizedjegyzékek feltárását és Sárospatak úrbéri perének iratanyagát vizsgálta. *Barta János* a korábban, a támogatási időszakot megelőzően is *használt levéltári anyagokon* (*Magyar Országos Levéltár, Helytartótanácsi Levéltár. C 35. Urbarialia. C 3250 – C 3265.; Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár Sátoraljaiújhelyi Fióklevéltára, IV-A 2003/b. Zemplén vármegye II. József-féle közigazgatásának iratai 1786–1790, Nemesi ingatlanok felmérése terményadózási céljaira. 1789–1790. 96. és 97. kötet.; IV-A 2005/e. Zemplén vármegye adószedőjének iratai 1553–1848 [1852]. Nemesi hozzájárulásokkal kapcsolatos összeírások 1664–1841. 1. és 4. doboz. Nemesi birtokok és jövedelmek összeírása járasonként; Tokaji összeírások, 1700–1825. V. 5. 35, Tokaji Protocollum V. 101. 1725–1767.) túl kutatásaiba a *Zemplén megyei Fióklevéltár számos új állagát* (IV-A 2001/a. Zemplén vármegye Nemesi Közgyűlésének, Bizottmányának és Haynau-féle közigazgatásának iratai. 1214–1850 [–1898], Közgyűlési és törvényszéki jegyzőkönyvek. 1558–1786.; IV-A 2001/b. Zemplén vármegye Nemesi Közgyűlésének, Bizottmányának és Haynau-féle közigazgatásának iratai. 1214–1850 [–1898]. Szirmay–Kazinczy-féle történelmi iratok – Acta politica 1214–1786 [–1870]. Summaria Tabella Introductum Statum Urbarialem. Loc. 72. No. 600.; Uo. Zemplén megye taksás nemesieinek összeírása. Loc. 23. No 51.; 2001/c. Közgyűlési jegyzőkönyvek 1790–1813.; IV-A 2005/d. Zemplén vármegye adószedőjének iratai. 1553–1850 [1852]. Dicalis összeírások 1773–1844/45.) *vonta be*.*

A kutatómunkába 2007-ben bekapcsolódott *Vinkler Bálint* komoly előrehaladást ért el a hegyaljai bor kereskedelmének kutatásában, jól hasznosította az eperjesi Erasmus ösztöndíjat és a krakkói kutatási lehetőséget. Eddig megvizsgálta és kigyűjtötte a borokra vonatkozó vámbejegyzéseket a Krakkói Állami Levéltár AMKr kéziratanyagában található kereskedelmi vámnaplókból, az 1590 és 1600 közötti időszakra vonatkozólag (*Regestra theloniei civitatis Cracoviensis – Rkps. 2115–2122*). Jelenleg az AMKr *Regestra exactiois ducillarie* kéziratcsoport „Regist”, Wydawanie win z piwnic. Nigra signa -Rkps 2344 anyagát tanulmányozza Krakkóban, ugyanebből az évtizedből. Ez utóbbi a vámnaplóban már regisztrált Krakkóba behozott borok további sorsa miatt érdekes és fontos. Remélhetőleg ebből a témából védi majd meg doktori disszertációját is a közeljövőben.

A kolozsvári polgárok szőlőföldjeire vonatkozóan *Jeney-Tóth Annamária* a városi könyvek alapján (KmOL Kvtl KvTanJk I/5. 268–I. 6. 201.) gyűjtött adatokat a városi határozatokról, bérekről, vizsgálta a számadáskönyveket (KvSzám 5/XXIII–) és a dézsmajegyzékeket (KvSzám 11/XXII. 177–204.), amelyből adatbázist készített. Az 1620-as, 1630-as évekre vonatkozóan megvizsgálta a városi közgyűlési jegyzőkönyveket is (Közgyűlési jegyzőkönyvek I/5. 268.– I/6. 327.).

Egyed Ákos, aki a filoxéravész erdélyi hatásait kutatta, átnézte az Erdélyi Gazdasági Egyesület központi lapját: az Erdélyi Gazdát, megjelenésétől (1872) 1900-ig, valamint a „Szilágyság” című lapot. Áttekintette a filoxéra terjedését, s összegyűjtötte az ellene tett helyi intézkedéseket is. A Kolozsvári Állami Levéltárban áttanulmányozta a kereskedelmi és iparkamarák éves jelentéseinek egy részét is, hogy láthassa a vész következményeit.

Papp Imre a *Statistique de la France. Agriculture 1840–1841.* (Publiée par le ministre de l'Agriculture et du Commerce. Paris, 1840–1841. 4 vol.) adatbázisát vizsgálta meg, amely a már befejezett kataszteri felmérést figyelembe véve lehetővé teszi a művelési ágak, így a szőlőtermő területek pontos feltárását. 2008-ban Párizsban (BNF) végzett kutatásokat.

Lévai Csaba kiadott forrásokra és a szakirodalomra támaszkodva arra vonatkozó ismereteket bővítette, hogy a gyarmati kori (1607–1776) brit Amerikában milyen ismeretekkel és tudással rendelkeztek a magyar szőlőkre és borokra vonatkozóan.

A kutatócsoport tagjai az elmúlt években több konferencián adtak számot kutatási eredményeikről. A pályázatban tervezett három konferencián résztvettünk, a helyszín azonban változott: a szlovákiai tanácskozásokat politikatörténeti témában szervezték, ezért helyette a kiskunfélegyházi múzeum és az EME szervezőinek meghívását fogadtuk el. 2007 májusában a Kiskunfélegyházán tartott konferencián elhangzott előadások kötetben is megjelentek (Bánkiné Molnár Erzsébet szerk: Föld és társadalom, Bibliotheca cumana 7. Kiskunfélegyháza, 2007.). Az előadások (Barta János, Egyed Ákos, Georghe Gorun, Orosz István, Papp Klára, Papp Imre tanulmányai) fontos megállapításokat tartalmaznak a zempléni szőlőkből származó jövedelmekről, az érmelléki szőlőművelés társadalmi hatásairól, a szőlőföld szerepéről a nagyváradi társadalom életében, vagy a bihari bordézsmaival kapcsolatos társadalmi konfliktusokról.

Az Erdélyi Múzeum Egyesület, az EME szilágysomlyói és zilahi csoportja és a Debreceni Egyetem Történelmi Intézete 2007. október 19-én a szilágysomlyói Magyar Házban rendezett konferenciát, amelyen a pályázatban résztvevők közül a következő előadók adtak elő:

Jeney-Tóth Annamária levéltáros: Szőlők és birtokosaik a 17. századi Kolozsváron

Bársony István egyetemi docens: A debreceni polgárok szőlőbirtokai az Érmelléken

Papp Klára egyetemi docens: Egy családi levelezés a 18. századi erdélyi és partiumi szőlőbirtokokról

Barta János egyetemi tanár: Kiseb királyi haszonvételek a Hegyalján a 18. század végén

Orosz István akadémikus: Mezővárosi élet a Hegyalján a 19. században

Egyed Ákos akadémikus: A filoxéravész Szilágyságjában.

Az Erdélyi Múzeum Egyesület, a Kolozsvári Akadémiai Bizottság, a Debreceni Egyetem Történelmi Intézete, és a DAB Történelmi Munkabizottsága 2008. december 4-én és 5-én, az Erdélyi Múzeum Egyesület előadótermében (Kolozsvár/Cluj, Jókai/Napoca u. 2–4.) konferenciát szervezett, amelyen az OTKA pályázatban résztvevő kutatók közül az alábbiak tartottak előadást:

Orosz István akadémikus: Tokaj-hegyalja a pápai tizedjegyzékekben

Vinkler Bálint PhD hallgató: Krakói vámnaplók magyar borokra vonatkozó bejegyzései 1597-ben

Jeney-Tóth Annamária levéltáros: Szőlőtermelés és borfogyasztás a 17. század első felében Kolozsváron

Bársony István egyetemi docens: A debreceniek extraneus szőlőbirtokai a 18. században

Papp Klára egyetemi docens: Szőlőbirtoklásból származó konfliktus Vajdán a Csáky és a Dobozy család között

Barta János egyetemi tanár: A zempléni szőlőművelés jövedelmezősége a 18. század végén

Papp Imre egyetemi tanár: A tokajhoz hasonlított borok Franciaországban a 19. században.

Az erdélyi ülésszakok arra is alkalmasak voltak, hogy erősítsék a szakmai kapcsolatokat a hazai, valamint a romániai magyar és nem magyar kutatók között.

A kutatómunka eredményei:

Bihar megyének a 16–18. században az érmelléki és a bihari szőlővidékek voltak a legfontosabb szőlőtermelő területei. A bihari borvidék már a középkorban is ismert volt, az érmelléki szerepe és fontossága azonban a 17. századtól erősödött meg, különös tekintettel a borvidék kiváló minőségű boraira. *Papp Klára* kutatásai a 18. századi szőlőtermelés bővülését igazolták az érmelléki járás egész területén, amelyen belül társadalomformáló hatást elsősorban a jó bort adó 35–40 településen, a szigorúan vett Érmelléken mutatott ki. Vizsgálta a szőlőtermő földesúri majorságok létesítésének vagy növelésének folyamatát is, amelyhez támogatást adott Mária Terézia 1759-ben, a vármegyei nemesség kérésére kiadott universalis urbárium is, lehetővé téve a robotnapok számának növelését, amit irtásra, vagy pénzbeli megváltásra fordítottak. Az Érmellék azonban – a szőlőföldek számának folyamatos gyarapodása és a jó borminőség ellenére – nem alakult olyan monokultúrás szőlővidékké, mint a Tokaj-Hegyalja. A borvidék népessége, szerepe azonban növekedett, amit az extraneus birtoklás magas szintje is igazol. Termelési lehetőségei a paraszti népesség számára a földművelés, állattartás, vagy a dohánytermesztés révén is kedvező lehetőségeket nyújtottak. A jó értékesítési lehetőségekkel bíró, uradalmi központként is funkcionáló mezővárosok azonban meghatározó szerepüket éppen a szőlőművelésnek és boreladásnak köszönhetően tudták a 18. században is megőrizni, sőt jelentősen növelni is.

Papp Klára egy birtoklástörténeti problémát is megvizsgált, ami szoros kapcsolatba hozható a szőlőbirtoklással. A legjelentősebb debreceni extraneus birtokosok közé sorolt Dobozy családról kimutatta, hogy nem egyszerűen szőlőbirtokos volt az érmelléki Vajdán, hanem szerződések révén, majd adománybirtokok megszerzésével az egész évszázadban birtokosa volt a Csáky család tulajdonába tartozó falunak.

Bársony István kutatásai során feltárta a Bihar megyei extraneus birtoklás megyei, illetve megyén kívüli jellemző vonásait. Megállapította, hogy a debreceniek extraneus birtoklása a vizsgált időszakon belül arányait tekintve egyre növekvő súlyt mutat a bihari borvidéken, s távolról sem biztos, hogy az érmelléki szőlők birtoklásának a korábbi szakirodalomban visszatérően hangoztatott primátusa a civisek extraneus birtokai között a 18. század elején is megállja a helyét. Az általa elemzett összeírások és hagyatéki leltárak adatai inkább arra mutatnak, hogy a két jellemző megyei borvidéken, az érmellékin és a biharin egyaránt növekedett a debreceniek szőlőföldjeinek száma.

Orosz István kutatásai kisebb részben a váradi szőlővidékre, nagyobb részben Tokaj-Hegyaljára terjedtek ki. Korábbi hasonló vizsgálatait befejezve arról írt tanulmányt, hogy a szőlőtermelés milyen hatást gyakorolt Nagyvárad társadalmára a 18–19. században. Kimutatta, hogy a város mintegy 700 kat. hold terjedelmű szőlőinek többsége kisbirtokosok, ezek között is mintegy 40% a zsellérek kezén volt, és igen jelentős volt az extraneus birtokosok aránya is. A szőlő jelentős napszámos rétegnek teremtett munkalehetőséget, igen magas volt a szőlőhegyeken élő vincellérek aránya is. Volt társadalmi következménye annak is, hogy a szőlőbirtoklással kapcsolatos kiváltságok ellen a 18–19. század fordulóján indult uralmi támadás.

Hegyaljai kutatásai – egy későbbi összefoglaló monográfia részeként – a 16. század előtti időszakra és a 18–19. századra terjedtek ki. Jórészt összegyűjtötte a későbbi mezővárosok szőlőbirtoklására vonatkozó kiadott és kiadatlan okleveles adatokat, s egy tanulmányban tárta fel, hogy e települések már a pápai tizedjegyzékek időszakában (1333–1337) gazdagabbak voltak a nem szőlőtermelő településeknél, így mezővárossá alakulásukat már a 14–15. században megalapozták. A 18. században országos és megyei levéltári adatok alapján egy település: Sárospatak példáján elemezte egy nagy múltú mezőváros nem eredménytelen harcát a földesúri hatalom ellen. Ez eredményezte, hogy Sárospatak 1835-ben örökváltsággal sikerült kiszabadulni a feudális függésből. A 19. századi kutatásaival az általa több tanulmányban elemzett mezővárosok történetének utolsó, hanyatló szakaszát kutatta levéltári, statisztikai és korabeli irodalmi források alapján. Tanulmányban foglalta össze a népességváltozásra és a társadalmi átalakulásra vonatkozó eredményeit, megállapítva, hogy a borexport hanyatlása, az árak csökkenése, a szőlődézsmamegváltásának ellentmondásai és a filoxéra vész miatt e hajdan virágzó települések mély válságot éltek át a 19. században.

Barta János a kutatásba bevont új anyagok segítségével többek között a Zemplén megyei szőlőművelés földrajzi kiterjedésére, társadalmi hatására (azaz a birtokosok és a jobbágyok gazdálkodásában betöltött szerepére), a két társadalmi csoport számára biztosított jövedelmeinek összevetésére nyert új adatokat. Utóbbihoz a korábban is vizsgált 1800-i jövedelem összeírás mellett az 1776-tól rendelkezésre álló dicális összeírások nyújtottak segítséget. A birtokosok esetében a szőlőből szerzett jövedelmek aránya a társadalmi csoportban lefelé haladva (tehát a szegényebbek körében) növekedett, a parasztok esetében inkább a régióhoz (elsősorban a Hegyaljához, vagy közelségéhez) való kötöttségnek megfelelően alakult. A Hegyalja eddig is sokat kutatott területén túl a kutató a megye nem a Hegyaljához sorolt szőlőművelő vidékeire, gazdálkodására vonatkozóan is számos új eredményre jutott (elsősorban a két társadalmi réteg jövedelmei szerkezetének eltérését, másrészt a társadalomban mutatkozó különbségeket, pl. a zsellérek arányát tekintve), amelyek a különleges helyet elfogadó hegyaljai szőlőműveléssel való összehasonlításban tölthetnek be fontos szerepet. Igyekezett pontosítani az egyházi, a külső (extraneus, „bebíró”), valamint a polgári birtokosokra vonatkozó ismereteinket. – A témában publikált tanulmányain túl a pályázati időszak végére elkészült a Zemplén megye 18. századvégi gazdálkodását és társadalmát áttekintő közel 30 szerzői ív terjedelmű kötetének megírásával („Ha Zemplin vármegyét az útas vizsgálja”), amelyben a szőlőművelésnek mind gazdasági, mind társadalmi szempontból jelentős szerep jut.

Vinkler Bálint a krakkói vámnaplók tokaj-hegyaljai borokra vonatkozó, 1597-ből származó bejegyzéseiből vonta le következtetéseit. A krakkói vámkönyvek erre az évre kb. 500 borszállítással kapcsolatos vámbejegyzést tartalmaznak, amelyek arról tanúskodnak, hogy az 1597-ben a borok közel 2/3-a valamilyen magyar borvidékről származott, főleg Tokaj-Hegyaljáról, Sopronból, vagy Pozsonyszentgyörgyről. A naplók részletes vizsgálata során kiderült, hogy csupán a tokaj-hegyaljai az összes borforgalom 1/3-át adja az összes borforgalomnak. A kereskedelem fő útvonalára a fuvarozással megbízott magyarországi és lengyelországi szekereseknek a vámnaplókba bejegyzett lakóhelyeikből vonhatunk le következtetéseket. A Magyarországról közvetlenül Krakóba érkező szállítások esetében a kereskedők szinte kizárólag a Muszyna, Nowy Sącz, Złota, Uszew, Kobyle és Bochnia településeket érintő kereskedelmi utat vették igénybe. A Krakóba érkező 1265 hordó tokaji-hegyaljai bor kb. 3/4 részét magyarországi kereskedők hozták, akik a szállításra és kereskedelemre nem megbízásnak eleget téve, hanem önállóan, saját tőkéből és saját kockázatra vállalkoztak.

A mintegy 190 000 liternek megfelelő mennyiség, jóval felülmúlja a korábbi ilyen irányú kutatások mutatóit, mely szerint 1597-ben a Magyarországból Lengyelországba történő összes borkivitelünk, a többi borvidék teljesítményét is beleértve, mindössze 209 000 literre volna tehető. A régebbi és jelenlegi eredmények jelentős eltérése a korábbi kutatások felülvizsgálatát teszik szükségessé. (A borkereskedelem hónapokra történő lebontása során megfigyelhető nyári pangás a tizenöt éves háború hadi eseményeivel és a nyári hőséggel magyarázható, utóbbi esetben ui. a bor könnyebben romlott meg az úton.) A tokaj-hegyaljai bor kereskedelmében jeleskedő magyarországi városok közül is kiemelkedik Kassa, Bártfa, Sárospatak, lengyel részről pedig Jaśliska és Krosno, ahol borlerakatok működtek.

Az erdélyi szőlőtermelés múltja (*Jeney-Tóth Annamária*, *Papp Klára*, *Egyed Ákos*) különböző témák kutatásában jelentkezett. *Jeney-Tóth Annamária* a kolozsvári szőlőskerteknek a mindennapi életre gyakorolt kiemelkedő jelentőségét mutatta ki. A kolozsvári 1605. évi dézsmajegyzékekben 1035 név szerepel, ami összesen 984 szőlősgazdát jelent. Az adójegyzékek szerint a város 5 fertályában (negyedében) ugyanekkor 2089 polgárt és bérlőt, vagyis mai szóval élve adóalanyt soroltak fel. Eszerint 45,9%-uknak volt kisebb-nagyobb szőlője, csak a háztulajdonos számával összevetve, ez az arány 90,7%-os. 1622-re a szőlőbirtokok koncentrálnak, mindössze 689 tulajdonos nevét ismerjük, ami a kolozsvári adóalanyok számára (1621) vetítve azt jelenti, hogy ekkor 35%-uknak volt szőlője. Ha csak a háztulajdonosokat számítjuk, akkor ez az arány már 45,5%. A szőlő a könnyen mobilizálható ingatlanok közé tartozhatott, különösen gyakran pedig az özvegyek megélhetésének biztosítékát jelentette – hiszen a bor mindig eladható árú volt – ezt tükrözi az is, hogy 1605-ben az szőlőbirtokos között az özvegyek aránya elérte, sőt meg is haladta a 15,7%-ot, 1622-ben az arány 12%-ra csökkent. Nem véletlen az sem tehát, hogy a szőlőművelés minden fázisát a közösség úgy látta biztosítottak, ha statútumokban azt maga szabályozza. Ilyenkor nemcsak a szüret idejét, hanem a szőlőmunkások, vincellérek szegődtetésének bérét is megállapították, aki ezt nem tartotta be, azt igen keményen megbüntették. A szőlőművesek bére 1577 és 1621 között szinte nem változott, a férfiaké 12

dénár volt, az asszonyoké pedig 8-tól 10 dénárra emelkedett. A korszakban a legmagasabb bér 15–16 dénár lehetett, ennyit tiltott ugyanis a százférfiak tanácsa. A tiltások között az idegen bor behozatala a városba legalább olyan fontos volt, hiszen a kolozsvári polgárok rendelkeztek a saját szőlőikből származó bor kimérésének jogával, így a „vetélytárs” megjelenése az ő üzletüket rontotta. Senki sem cselekedhetett másképp, így örökítették meg 1585-ben Herczeg Gáspár korábbi főbíró esetét, akit 132 forintra büntettek felekről behozott boráért, és azt is kimondták, hogy a városi határozatok betartása alól, azokban való járatlanság senkit nem ment fel. A későbbi határozatokban pedig a százférfiak testületének azon tagjait, akár a város határozatai ellen cselekedett, kétszer annyi büntetéssel illették, mint az egyszerű polgárokat.

Papp Klára a Csáky leányág levelezésének és gazdasági iratainak felhasználásával igazolta, hogy az erdélyi grófi családban is határozott birtokosi akarat ösztönözte a szőlőtermő területek bővítését. A család a 18. század első évtizedeiben még az erdélyi ág kiemelkedő képességű tagjának, Csáky István kolozsi ispánnak idején indította el a szőlőföldek létesítését és szerzését, ezt a folyamatot két fia, Zsigmond és a renitens Imre is folytatta. A két leányunoka közül Borbála, Haller György felesége jutott hozzá ismét a bihari szőlőbirtokhoz, s az Érmelléken, Margitta környékén gyarapította a szőlővagyonát. Testvére, Csáky Kata grófnő, csak Lüki és Kohány szőlőföldjeiből vásárolhatott, de a szilágysági Somlyón, vagy Teremiben is vett szőlőföldeket. A férje által birtokolt küküllővári uradalomban is tovább folytatta a szőlőművelést, de saját dobokai és kolozsi uradalmában is a szőlőföldek létesítését várta el jobbágyaitól. Az uradalmi iratok tanúsága szerint a grófnő szőlőbirtokain jól ismerték a művelés lehetőségeit, s a borkészítésben a legújabb korabeli eljárásokat alkalmazták.

Egyed Ákos, a 19. századi filoxéravész erdélyi hatásait vizsgálta két meghatározó területen, a Szilágyságban és az Arad-Hegyalján. Mindkét borvidéken alapos leírást adott a vész terjedéséről, s bemutatta azokat a lépéseket, amelyeket a filoxéra terjedése ellen tettek. A korabeli forrásokra támaszkodva vizsgálta a bortermelők lehetséges lépéseit, illetve a két borvidék további termelési lehetőségeit.

A magyarországon kívüli bortermelés elemzése (Papp Imre, Lévai Csaba) arra teremtett lehetőséget, hogy összehasonlító adataink legyenek az Európában vezető szerepet játszó francia bortermelésről, amely a 19. században kialakította a nagyüzemi szőlőtermelés feltételeit, de eredménytelenül próbálkozott a tokaji aszúhoz hasonló borok termelésével.

Papp Imre vizsgálatai alapján megállapította, hogy a 19. században Franciaországban a nemes édes, magas alkoholtartalmú fehér borokat hasonlították a tokaji aszúhoz. Ez gyakorta alaptalan volt, mert sem a szőlőfajta, sem a borkészítés módszere nem hasonlított a tokajihoz. Csak a Magyarországról vásárolt furmint vesszőkből alapított néhány délvidéki ültetvényen kísérleteztek tokaji aszú termesztésével. A rendszeres statisztikai kiadványokra és a korabeli szakirodalomra támaszkodva feltárta, hogy milyen szerkezeti változásokon esett át a francia szőlőtermelés, főleg a filoxéra-vész hatására. Az újratelepítéssel tovább nőtt a déli borvidékek súlya a tömegfogyasztásra szánt borok termelésében. A termőterület többé nem érte el az 1860-as évek csúcsát, viszont a hozamok jelentősen emelkedtek. Délen megszületett a modern nagyüzemi bortermelés, hogy versenyképes maradjon a külföldi konkurenciával szemben, mivel a francia borkészítésben jelentős szerepre tett szert az import.

Lévai Csaba a magyar bortermelés amerikai hatásait vizsgálta. A kaliforniai szőlőtermelés atyjának tekintett Haraszthy Ágoston életútjának „legendáiról” is e pályázatban résztvevő szerzőtársunk rántotta le a leplet, de ugyanakkor megállapította, hogy törekvéseivel mégis meghatározó szerepet vállalt a kaliforniai szőlőművelésben.

2009 végére elkészült a „*Szőlőtermelés és borkereskedelem*” című, a pályázat tervezésekor vállalt tanulmánykötetünk, amelyben a kutatócsoport tagjainak 13 tanulmányán kívül a debreceni kutatóműhelyhez kapcsolódó kutatók írásai (Pósán László: Borkereskedelem a középkori Baltikumban, Tózsá-Rigó Attila: Szőlőbirtoklás a 16. századi Pozsonyban, Kónya Péter: A tokaji bor a 17. századi felső-magyarországi szabad királyi városok (Eperjes, Bártfa és Kisszeben) gazdaságában, Ulrich Attila: Kamarai szőlőelkobzások, szőlőbirtokok 1670–1701 között, különös tekintettel a Wesselényi felkelés utáni okkupációkra, Füreder Balázs: A Balassák borkészítése a 18. századtól a 19. század közepéig, Hajdú Ildikó: Üzemszervezeti formák a tarcali szőlőkultúrában, Csávossy

György–Fülöp István: A csombordi iskola virágkora) is helyet kaptak, s amelynek szerkesztését Orosz István és Papp Klára végezték el.

A kötetet forgató olvasó azonban azt is tapasztalhatja, hogy a tanulmányok zöme a hazai szőlőtermelés kérdéseivel foglalkozik, nem is az egész országgal, csak annak északi és keleti felével. Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy a dunántúli, vagy alföldi szőlőtermelés fontosságát e kötet szerzői ne éreznék. A baranyai, szekszárdi, Balaton-felvidéki, vagy alföldi szőlőkultúra szerepe, bizonyára ugyanolyan fontos volt a hazai borkultúra múltjában, mint az érmelléki, kolozsvári, vagy Arad-hegyaljai. Egyszerűen csak arról van szó, hogy munkatársainkat eddigi tudományos tevékenységük arra predesztinálta, hogy az ország keleti felében lévő szőlővidékekkel foglalkozzanak. A debreceni egyetemen dolgozó kollégáink, vagy a debreceni egyetemhez valamilyen formában kötődők természetesen tartották azt, hogy érdeklődésük az ország azon részéhez kapcsolódik, amelynek egyik szellemi centruma Debrecen városa és a Debreceni Egyetem.

Még egy jellegzetességet tapasztalhat az, aki megtisztelti szerzői kollektívánkat azzal, hogy elolvassa a kötetben szereplő tanulmányokat. Több írás is foglalkozik Tokaj-Hegyaljával. Ez sem véletlen. A török hódítás során elpusztult a középkori Magyarország legjelesebb borvidéke: a Szerémség, s helyét Tokaj-Hegyalja foglalta el. Nyilván e kitüntetett helyzet is okozta, hogy szerzői kollektívánkban nem csak e sorok írója, aki már fél évszázada vissza-visszatér kutatásaiban e táj múltjához, de mások is fontosnak tartották a tokaji borkultúra jellegzetességeinek kutatását.

Nem véletlen, hogy kötetünk, erdélyi kollégáink és Erdély történetével foglalkozó munkatársunk révén foglalkozhatott a mai Magyarország határain kívül eső szőlőtermelés múltjával is. Ebből a szempontból eredményes volt az együttműködés a tokaji bor történetében fontos szerepet játszó, felső-magyarországi városok szerepének kutatásában is.

Terveink közt szerepelt, hogy a személyi feltételeknek megfelelően, nemzetközi kitekintést is adjunk, egyrészt a magyar borok lengyelországi exportjáról, vagy a középkori Baltikum borkereskedelméről, a legnagyobb, sokak számára mintát jelentő európai szőlőtermelő ország: Franciaország termelési rendszerének változásairól s azokról a kísérletekről, amelyekkel tokaji aszúhoz hasonló borokat kívántak készíteni ebben a bor „nagy hatalomban”. De új kutatási eredményeket találhat az olvasó a kaliforniai szőlőtermelés atyjának tekintett magyar Haraszty Ágoston „legendájának” eloszlásában is.

A bortermelés a Kárpát-medence történetében kitüntetett helyen állt. Ennek ellenére sem állíthatjuk, hogy a szőlőhegyek és szőlőskertek múltját, noha országos összefoglalások is születtek, alaposan ismernénk. Pedig nemcsak a termelés technikája és technológiája, de társadalomformáló hatása is megérné a beható vizsgálatot. Meggyőződésem, hogy mindaddig, amíg az egyes bortermelő tájak történetét eredeti forrásanyag alapján nem fogjuk tüzetesen feltárni, országos áttekintéseink a bortermelés múltjáról nem lesznek megalapozottak. Ez a kötet néhány hazai borvidék esetében, mind a termelés, mind az értékesítés és a fogyasztás tekintetében, remélem, megtette azokat a lépéseket, amelyek révén majdan megalapozott összefoglalás születhet a magyar borkultúra történetéről.

A pályázatban vállalt, s a „Gazdaság és társadalomtörténet” specializáció során hasznosítható, tervezett forrásgyűjtemény összeállítása jelenleg folyamatban van. A négy évvel ezelőtt megfogalmazott tervekhez képest két területen a vállalnál többet teljesítettünk. A tanulmánykötet mellett Barta János a rövid elemzések mellett megírta könyvét a 18. század végi zempléni gazdálkodásról és társadalomról, amelyben a szőlőföldek és a borkereskedelem hatása természetesen meghatározó szerepet kap. Papp Klára 2008 őszén beadta akadémiai doktori értekezését (Az erdélyi Csákyak), amelynek egy fejezete (A szőlőtermelés és a bor-pálinka eladásából származó jövedelem a 18. századi erdélyi és partiumi Csáky birtokokon) az OTKA pályázat során végzett kutatómunka eredményeire épül.

A kutatócsoport tagjai tehát 17 önálló tanulmányt írtak, s jelentettek meg, s ezeken kívül egy tanulmánykötetet (benne a pályázatban szereplők 13 tanulmányával) valamint egy monográfiát adtak ki.

A Bánkiné Molnár Erzsébet szerk: Föld és társadalom, Bibliotheca cumanica 7. Kiskunfélegyháza, 2007. kötetét a részbeszámolóhoz már csatoltuk. A többi tanulmány xerox-másolatát a nyomtatott beszámoló anyagával együtt küldjük el, a „Szőlőtermelés és borkereskedelem” Speculum Historiae Debreceniense 2. Szerk. Orosz István és Papp Klára, Debrecen, 2009. 384. (ISSN 2060-9213, ISBN

978-963-473-344-7) kötettel együtt. Barta János monográfiája („Ha Zemplín vármegyét az útas vizsgálja” *Speculum Historiae Debreceniense* 3. ISSN 2060-9213 ISBN 978-963-473-345-4, Debrecen, 2009.) jelenleg még nyomdában van, elkészülte után természetesen azt is postázzuk.

Debrecen, 2010. február 15.

Dr. Orosz István
témavezető